

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๕๖

ว่าด้วยเหตุการณ์เมืองเขมรตอนเสร็จสงครามไทยกับญวน

พิมพ์ในงานทำบุญที่หน้าศพ

นายพลตรี พระยาสิงหเสนี (สอาด สิงหเสนี)

ครบ ๓๐๐ วัน

ณ วันที่ ๒๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๕

โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๕๖

ว่าด้วยเหตุการณ์เมืองเขมรตอนเสร็จสงครามไทยกับญวน

พิมพ์ในงานทำบุญที่หน้าศพ

นายพลตรี พระยาสิงหเสนี (สอาด สิงหเสนี)

ครบ ๓๐๐ วัน

ณ วันที่ ๒๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๕

โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

คำนำ

คุณหญิงหงษ์ ดิ่งเหลนนี้ มาปรึกษาข้าพเจ้าถึงการที่จะลอกเรื่อง
หนังสือดำหรับพิมพ์แจกเป็นที่ระลึกในงานทำบุญที่หน้าศพพระยาสิงหนธร
(ดอาก สิงหนธร) ครบ ๑๐๐ วัน ข้าพเจ้าจึงแนะนำให้พิมพ์หนังสือ
ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๕๖ ซึ่งปรุงขึ้นใหม่ด้วยเหตุการณ์เมืองเขมร
ตอนเสร็จสงครามไทยกับญวนรบกัน ด้วยเรื่องคอนน แด่ตั้งอภินิหาร
และสติปัญญาของเจ้าพระยาบดินทรเดชา สิงห อินเป็นบรรพบุรุษของ
พระยาสิงหนธร ผู้เป็นที่สมุหนายกและเป็นแม่ทัพใหญ่ในคราวนั้น โดย
ข้าพเจ้าเชื่อว่าถ้าพระยาสิงหนธร เลอกเองก็เห็นจะพอใจยิ่งกว่าหนังสือเรื่อง
อื่นซึ่งจะหาให้ได้อำหรับงานนี้

หนังสือเรื่องนี้ ถ้าผู้อ่านเข้าใจได้ในเรื่องประวัติศาสตร์และการเมือง
กรุงศรีอยุธยาที่ ๓ อ่านโดยพิจารณาจะได้ความรู้หลายอย่าง จึงหวังใจว่า
บรรดาผู้ที่ได้รับไปจะพอใจทั่วกัน

กิ่ง ๒๖ ๒๖ ๒๖ ๒๖

นายกราชบัณฑิตยสภา

วันที่ ๒๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๕

สารบัญ

กระแด้พระราชาดำริเรื่องเมืองเขมร	หน้า	๓
อธิบายมูลเหตุตอนที่ ๑	๑๑	๓
พระบรมราโชวาทพระราชทานแก่พระองค์วงศ์	๑๑	๕
ใบบอกเจ้าพระยาบดินทรเดชาต้นของพระราชโองการ	๑๑	๓๐
กระแด้รับสั่งถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชา	๑๑	๒๕
อธิบายมูลเหตุตอนที่ ๒	๑๑	๒๕
กระแด้รับสั่งตอบเจ้าพระยาบดินทรเดชา	๑๑	๒๗
อธิบายมูลเหตุตอนที่ ๓	๑๑	๓๐
ตราให้ท่ากองทัพอเจ้าพระยาบดินทรเดชาถ้บกรุงเทพฯ ๑	๑๑	๓๐

สำนักหอสมุด

กระแสดพระราชาธิราชเรื่องเมืองเขมร

อธิบายมูลเหตุตอนที่ ๑

เมืองเขมรเป็นประเทศน้อยอยู่ระหว่างไทยกับญวนซึ่งมีกำลังมากกว่า ต้องยอมเป็นเมืองออก ถิ่นบรรณาการทั้งสองฝ่ายมาช้านาน แต่เขมรนับถือไทยและสันนิทกับไทยยิ่งกว่าญวน เพราะถือคติศาสดาและขนบธรรมเนียมอย่างเดียวกัน แต่ว่าพวกเขมรมักประทุษร้ายและรบพุ่งกันเองด้วยเรื่องชิงอำนาจกันเอง ๆ พวกเขมรไปขอกำลังประเทศใหญ่ที่อยู่ใกล้ฝ่ายหนึ่ง มาช่วยพวกที่ชนะก็ขอกำลังประเทศใหญ่อีกฝ่ายหนึ่งมาช่วยอีก เมืองเขมรจึงคล้ายกับสมรภูมิระหว่างไทยกับญวนมาแต่สมัยเมืองกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี

เมื่อตั้งกรุงรัตนโกสินทร์นั้น พระจอมสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้ทรงพระกรุณาอุปการะทั้งราชวงศ์ญวนและราชวงศ์เขมรให้ได้อันครองราชสมบัติ ต่างก็มีความเคารพต่อพระเดชพระคุณมาจนตลอดรัชกาลที่ ๑ ครั้นถึงรัชกาลที่ ๒ ของเขมรซึ่ง (เคยมาพึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก) เป็นพระเจ้าเวียดนมหาตอง ครองประเทศญวน เมื่อยังไม่ตรัดกับไทย ก็ตั้งคนค้ำเด่มอ และเริ่มแผ่อำนาจญวนมาจากเมืองเขมร ละเอียดเมื่อเริ่มรัชกาลที่ ๒ นั้น ไทยกับพระมอกลับรบกันขึ้นอีก มีท้องตราตั้งไปจากกรุงเทพ ฯ ให้เขมรเกณฑ์กองทัพมาช่วยรบพระมอ พวกขุนนางเขมร

(ซึ่งโดยปกติปราศจากความดำมืดก็กันอยู่แล้ว) เกิดแตกกันเป็นสองพวก พวกหนึ่งซึ่งไทย เห็นว่าไม่ควรทำตามท้องตรา ถ้าไทยเอาผิดก็ควรไปฟ้องญวน อีกพวกหนึ่งชอบไทย เห็นว่าควรเกณฑ์กองทัพมาช่วยตามท้องตรา

สมเด็จพระอุทัยราชา (ซึ่งนักพระองค์จันท) เข้าด้วยพวกซึ่งไทย ให้จับขุนนางที่เป็นหัวหน้าพวกชอบไทยฆ่าเสีย นักพระองค์อื่นของสมเด็จพระอุทัยราชาซึ่งเป็นตำแหน่งมหาอุปโยราช เป็นหัวหน้าพวกชอบไทยอยู่ในเวदानนหนเข้ามากรุงเทพ ฯ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จึงโปรด ฯ ให้เจ้าพระยายมราชยกกองทัพออกไปเมืองเขมร สมเด็จพระอุทัยราชาที่หนึ่งลงไปฟ้องญวนที่เมืองไซ่ง่อน แต่นักพระองค์ดวงซึ่งเป็นน้องสมเด็จพระอุทัยราชาคนเล็กมาเข้ากับไทย เมื่อเกิดเหตุขึ้นครั้งนั้นพระเจ้าเวียดนัมยาดองเห็นได้ช่อง ก็แต่งราชทูตให้เชิญพระราชสาส์นเข้ามายังกรุงเทพ ฯ ในราชสาส์นใช้ถ้อยคำอ่อนหวานเป็นทางไมตรี แต่ถ้อยขอความนั้นอ้างว่า เพราะเมืองเขมรเคยพึ่งทั้งไทยและญวนมาแต่ก่อน พระเจ้ากรุงสยามเสมือมนเป็นบิดา และพระเจ้าเวียดนัมเสมือมนเป็นมารดาของเจ้ากรุงกัมพูชา บิดาสมเด็จพระอุทัยราชามีความผิดต่อบิดา ไปอ้อนวอนให้ มารดาช่วยขอโทษ ก็มารุที่จะทอดทิ้งเสียได้ จึงมีพระราชสาส์นมาขอพระราชทานโทษ และขอให้สมเด็จพระอุทัยราชาได้ครองกรุงกัมพูชาตามเดิม ก็ในเวदानนไทยกำลังเตรียมต่อสู้ศึกพระมา ไม่อยากจะให้เกิดเป็นอริชกับญวนอีกฝ่ายหนึ่ง จึงต้องจำยอมให้สมเด็จพระอุทัยราชากลับขึ้นมาครองเมืองเขมรดังเก่า แต่นั้นเมืองเขมรก็ไปฝากฝ่ายอยู่กับญวน เป็นแต่ถึงกำหนดก็ส่งเครื่องราชบรรณาการเข้ามากรุงเทพ ฯ ครั้นพระเจ้าเวียดนัมยาดอง

สิ้นพระชนม์ ถึงรัชกาลพระเจ้าเวียงคันทน์มมิงมางราชบุตรซึ่งได้รบราชทายาท
 ญวนก็คิดแผ่อำนาจคือเข้ามาทางเมืองดาวดุ่มดำเนินาโง่งอีกทางหนึ่ง พอชน
 รัชกาลที่ ๓ กรุงรัตนโกสินทร เจ้านุเจ้าเมืองเวียงจันทน์เป็นกบฏขึ้นด้วย
 ญวนอุดหนุน ถึงต้องรบพุ่งปราบปรามเป็นกรรใหญ่ ครั้นเจ้าอนุพ่ายแพ้
 หนีไปพึ่งญวน พระเจ้าเวียงคันทน์มมิงมางก็มราชดำริเข้ามาว่ากล่าวขอโทษ
 เจ้านุเหมือนอย่างครึ่งเมืองเขมรในหนหลัง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
 เจ้าอยู่หัวทรงซัดเคืองญวนไม่ยอมทำตาม ให้ปราบปรามพวกกบฏเวียงจันทน์
 จนราบคาบ ทางไมตรีในระวางไทยกับญวนก็หมองหมางกันแต่เนนมา

ครั้นถึงมะเด็ง พ. ศ. ๒๓๗๖ พวกญวนที่เมืองไซ่ง่อนเป็นกบฏต่อ
 พระเจ้าเวียงคันทน์มมิงมาง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราช
 ดำริว่าเป็น โอกาสที่จะเอาเมืองเขมรคืน และให้ญวนหายกำเริบเดี่ยบัง
 จึงโปรดให้เจ้าพระยาบดินทรเดชาเป็นแม่ทัพยกไปตีเมืองเขมร แล้ว
 ให้ ศัหวเมืองญวนลงไปจนเมืองไซ่ง่อน และให้เจ้าพระยาพระคลังเป็นแม่ทัพ
 เรือยกไปตีหัวเมืองเขมรและญวนตามชายทะเล แล้วไปสัมทบทกับกองทัพ
 ตเมืองไซ่ง่อนด้วยกัน พอกองทัพไทยเข้าแดนเขมร สมเด็จพระอุทัยราชา
 ก็หนีลงไปเมืองไซ่ง่อน พวกเขมรพากันมาอ่อนน้อม โดยคมตของรบพุ่ง
 กองทัพไทยก็ตีหัวเมืองชายแดนญวนเข้าไปจนถึงใต้เมือง โฉดก แล้วเข้า
 ทางคลองขุดไปสัมทบทกันค้ำยใหญ่ของญวนซึ่งตั้งรบอยู่ที่ ตานปาก คลอง
 ช่างโน กองทัพเรือรบพุ่งอ่อนแอ กองทัพไทยตีเมืองด้านนั้นไม่ได้ ต้อง
 ตั้งรับราชยุเกิดขัดสนสังเบียงอาหาร และเมื่อพวกเขมรชาวหัวเมืองข้างใต้
 ซึ่งเคยกตัญญวน เห็นว่ากองทัพไทยทำการไม่สำเร็จก็เป็นกบฏขึ้นด้วย
 กองทัพไทยก็ต้องเลิกกตัญญมา ญวนก็ให้สมเด็จพระอุทัยราชากลับขึ้นมาอยู่

เมืองพนมเปญอย่างเดิม แต่คราวนั้นญวนตั้งข้าหลวงและตั้งทหารขึ้นมา
ตั้งอยู่ที่เมืองพนมเปญและหัวเมืองเขมรที่ใกล้เคียง โดยอ้างว่าจะป้องกัน
มิให้ไทยไปย่ำยี เขมรก็อยู่ในอำนาจของญวนยิ่งหนักกว่าแต่ก่อน

ครั้นถึง พ.ศ. ๒๓๗๗ สมเด็จพระอุทัยราชาถึงพิราลัย ไม่มีลูกชาย
ญวนจึงยกลูกหญิงขึ้นครองเมือง และตั้งองค์เขยนกุนชนนางผู้ใหญ่มา
เป็นแม่ทัพ กับทรงเป็นผัวเจ้าเมืองเขมร ฝ่ายพระองค์ อมมหา
อุปโยราชซึ่งอยู่กับไทยได้ยกไปเป็นเจ้าเมืองพระตะบอง กลับใจหันไปเข้า
กับญวน ด้วยประสงค์จะเป็นเจ้ากรุงกัมพูชา แต่ญวนเห็นว่าโตเมืองเขมร
ไว้ในเงื้อมมือแล้ว ก็กวาดเอาพวกราชวงศ์เขมรกับทงชนนางผู้ใหญ่ไปไว้
เสียเมืองญวน ญวนปกครองเมืองเขมรเองเป็นหัวเมืองของญวน
ต่อมา ให้เปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียมในบ้านเมืองไปเป็นอย่างญวน
และให้ รอดัดดีกพระภิกษุสามเณรเสียเบาเอามาก พวกเขมรเดือดร้อน
ก็พากันเป็นกบฏต่อญวนขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๐ แล้วบอกมายังเจ้าพระยา
บดินทรเดชา ซึ่งทรงซัดสาดทัพคอยระวังเหตุการณ์อยู่ณเมืองพระตะบอง
ว่าจะขอมาพึ่งไทยอย่างแต่ก่อน ขอกำลังลงไปช่วย และขอพระราชทาน
พระองค์ดวงนอของสมเด็จพระอุทัยราชา ซึ่งอยู่ในกรุงเทพฯ ๑ ออกไปครอง
เขมร เจ้าพระยาบดินทรเดชาเห็นเป็นท่วงทีจะเอาเมืองเขมรคืนจากญวนได้
บอกสนับสนุนกำลังขอของพวกเขมรเข้ามาถึงกรุงเทพฯ ๑ พระบาทสมเด็จพระ
นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริเห็นชอบด้วย จึงโปรด ๑ ให้เจ้าพระยา
บดินทรเดชายกกองทัพออกรบญวนในเมืองเขมร และโปรด ๑ ให้พระองค์
ดวงนอออกไปเข้ากองทัพช่วยเจ้าพระยาบดินทรเดชา เมื่อพระองค์ดวงนอ
ถวายเป็นกมลตา จึงพระราชทานพระบรมราโชวาทซึ่งพิมพ์ไว้ต่อไป

พระราชโองการ

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ พระราชทานพระองศ์ดั่ง

ด้วยพระบาทสมเด็จพระบรมนาถบรมพิตร พระพุทธเจ้าอยู่หัวมีพระ

ราชโองการมาว่าพระบิณฑุรสูรถึงหนาทดำรัสเหนือเกล้าฯ ดังให้จดหมาย

พระราชโองการให้พระองศ์ดั่งว่าเมืองเขมรเป็นจลาจลชนครน ทรงแทบ

ไต่ผาดระอองฯ ว่าญวนจะทำลายพระบวรพุทธศาสนาคัดนาที่เมืองเขมรเสีย

ให้ล้มมาทิวฐิเป็นมิจฉาทิวฐิ จะแปลงเขมรให้ละเพศเป็นญวน ให้ตั้ง

พระสงฆ์จะให้มอยู่แต่วัดดระองค์ฯ รือพระอุโบสถกวัดวาอารามที่เมืองพนม

เปญเสียหลายวัด พระยาพระเขมรที่มชชาติมตั้งกุดกพาดฆ่าเสียช้านานมาแล้ว

จนพระยาพระเขมรที่มชชาติมตั้งกุดตายเสียเป็นอันมาก องค์อิมคคกบฏ

ประทุษร้ายโดยโศภเจตนากว่า หวังใจจะได้เป็นเจ้านายเมืองเขมร ไม่

เห็นภัยในเบื้องหน้า กวาดครอบครัวไพร่พลเมืองบัตบองไปให้เป็นบำเหน็จ

ความชอบกับญวนฯ ก็ไม่เดียงองค์อิมเป็นเจ้านายเมืองเขมรเหมือน

ความความปรารถนา ดั่งองค์อิมไปเสียเมืองเว้ อ้ายญวนคิดจะไม่ให้พระยา

พระเขมรผู้ใหญ่มีสับตอไป จึงอุบายให้ล้มเจ้าพระยาฟ้าทตหะ พระยา

กลาโหมขึ้นไปช่วยเจ้าเว้คนนามทำวันออก ไปแล้วก็ไม่ไดกลับมา พระยา

พระเขมรทั้งปวงก็ยังไม่รู้เท่าทันญวน จนญวนจับองค์อิม องค์เกา

องค์ตั้งวนส่งไปเมืองเว้ดัก จับองค์แมนจำไว้ที่ค้ายองเตยนกุน พระยา

พระเขมรจึงได้พร้อมกันกตบใจคิดสู้รบญวนมีหนังสือมาขอพระองศ์ดั่ง

ออกไปเป็นเจ้านาย ขอพึ่งพระเดชเดชาญาณภาพพระบรมโพธิ์สัมภารสัมเด็จพระ
 พุทธเจ้าอยู่หัวด้วยดีไปเหมือนอย่างแต่ก่อนนั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้า
 อยู่หัวทรงตั้งเวรพระทัยเลียดดาบพระบรมพุทธานุภาพ ค้างชำระพระยาพระเชมร
 ธานีประหารราชภูมืองเขมรนั้น ดำรัสว่าควรเป็นไปดังนั้นก็เพราะองค์เจ้าน
 ทรพระศาสดาที่เมืองเขมรจะเลื่อมค้ำชูขึ้น ทรงพระราชดำริจะรักษาพระ
 บรมพุทธานุภาพเมืองเขมรไว้ ให้ถาวรมั่นคง ไม่ให้ญวนมีฉฉาติฏฐิ
 ทำลายต่างเดี่ย ไม่ให้เปลืองเขมรซึ่งเป็นสัมมาทิฏฐิให้กลับเป็นมีฉฉาติฏฐิ
 เขมรจะพากันไปสู่อบายเลียดทงสน จะให้เขมรคงชาติคงถักอยู่ตามเดิม
 จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระองค์ครองออกไปเป็นเจ้านายเมืองเขมรตามซึ่ง
 พระยาพระเชมรขอมมา

ถ้าพระองค์ครองออกไปถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชาฯ แล้ว ก็ให้พึ่ง
 บังคับบัญชาเจ้าพระยาบดินทรเดชาฯ ให้ช่วยด้วยราชการจงทุกประการ
 จะอยู่ใกล้อยู่ไกลประการใดก็อย่าทำใจสูงดั่งวงมัจฉา กัดวงเกรงเจ้า
 พระยาบดินทรเดชาฯ ให้เสมอเป็นอารมณ์ คึงใจทำราชการของพระเดช
 พระคุณสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว โดยดีด้วยสุจริต จงมีจิตศกัตัญญ
 ูพระเดชพระคุณว่าองค์อัครบิดรพระพุทธานุภาพ พระองค์ครองเป็นของ
 พระองค์อัครบิดรไม่ทำลายต่างเดี่ยเหมือนดังญวนกระทำกับองค์อัครบิดร ยังทรง
 พระมหากรุณาเมตตาชุบเลี้ยงพระองค์ครองให้เป็นเจ้านายสืบเชื้อวงศ์กษัตริย์
 เมืองเขมรต่อไป สิ่งไรที่ชั่วที่ผิดอย่าประกอบไว้ในสันดาน อย่ากำเริบอย
 โลกกล้าให้เกินประมาณ สุกแล้วจึงหอมงอมแล้วจึงหวาน

เจ้าพระยาบดินทรเดชา ฯ จะจัดแจงเมืองโพธิ์สัตว์ให้เป็นเมืองใหญ่
 ให้เมืองเขมรท่งปวงชนกับเมืองโพธิ์สัตว์ ให้พระองค์ดวงเป็นเจ้านายครอบ
 ครอบเขมรอยู่ที่เมืองโพธิ์สัตว์นั้น เจ้าพระยาบดินทรเดชา ฯ จะปรึกษา
 หารอดวยจะตั้งแต่งพระยาพระเชมรผู้ใหญ่ผู้น้อยตามตำแหน่งประการใด ก็
 ให้พระองค์ดวงได้ถามไต่เตียงพระยาพระเชมรท่งปวง ให้เห็นพร้อมกันว่าผู้
 ใดมีชาติมีสกุล มีสติปัญญาการศึกสงครามเข้มแข็ง จัดเอามาให้เจ้าพระยา
 บดินทรเดชา ฯ ตั้งแต่งเป็นทนายพระยาพระเชมรผู้ใหญ่ผู้น้อยตามลำดับกัน
 และเขมรถือชาติถือสกุลตามสกุลผู้ใหญ่ผู้น้อย ถ้าจะตั้งแต่งพระยาพระ
 เชมรสืบต่อไป ก็อย่าให้ดูอำนาจแต่โดยใจว่าคนผู้นั้นเขมรพวามาแต่ก่อน
 ผู้นั้นมิได้เขมรพวามาแต่ก่อน ให้พิจารณาเหตุชาติตระกูลและคนมีความชอบ
 ควรจะใช้ได้อย่างไรก็ให้ตั้งแต่งตามควร ให้ผู้น้อยกลัวผู้ใหญ่เป็นลำดับกัน
 อย่าถอผู้น้อยให้ข้ามเกินผู้ใหญ่ อย่าเห็นแก่หน้าเกรงใจบุคคล อย่าหยา
 ใจเบาพระยาพระเชมรจะมีความ โทมนัส พระยาพระเชมรนับถอยยกย่อง
 พระองค์ดวงเป็นเจ้านายแล้ว พระองค์ดวงกตของนับถอยถาวรพระยาพระ
 เชมรผู้ใหญ่ผู้น้อยตามสมควร เอาเนื้อเอาใจพระยาพระเชมรให้ดี รส
 ว่างจากให้ อ่อนหวานให้เบนนทนิมมนบลกับพระยาพระเชมร ไพร์บ้าน
 พดเมืองท่งปวงซึ่งอยู่ไกลและใกล้ ให้จงรักภักดีปรกพร้อมกัน

พระองค์ดวงสติปัญญาอายุอาณานามเป็นผู้ใหญ่แล้ว จะตรึงการตั้ง
 ใดก็ให้รอบคอบทำใจให้เสมอ อย่าถอไปด้วยฉันทาทอหาโทษาคติ ตั้ง

ศวให้เที่ยงธรรมทำให้ค้มคาย ให้พระยาพระเชมรกวัดอำนาจอย่าให้หมิ่น
ประมาทได้ กถวณนมอยู่ ๓ ประการ กถวธาชญาประการ ๑ กถว
บุญกวัดวาสนาประการ ๑ กถวสติปัญญาภูเท่าทันประการ ๑ กถวบุญ
กถววาสนากถวสติปัญญาหนตวงทกถว เชมรผู้ใดผิดกระทำโทษตาม
ผิดนั้นให้หยิบยกโทษผิดออกให้เห็น อย่าให้ผู้อื่นคิดเตยนว่กระทำโทษคน
หาผิดมิได้ จะพิพากษาตัดสินกิจธุระทุกช้ออาณาประชาราษฎร์ประการใดก็ให้
เป็นยุติเป็นธรรม ให้ส่อต่อสงจรรอบคอบ อย่าให้พระยาพระเชมรทำ
ช่มเขงเบียดเบียดพล้ออาณาประชาราษฎร์ให้ไตความเดือดร้อน นายก็อย่า
ให้เบียดเบียดพว่่าว ๆ จะได้มีใจรกัน นายไพร่จะได้พร้อมมมุดช่วยกันรักษา
เจ้านายบ้านเมืองเต็มใจสู้รบฮายญวน กับให้ระวังพระยาพระเชมรอย่า
ให้อัจฉริษยาซึ่งปว่่าวไพร่ให้แตกสว่มคัศรัดกัน ถ้าแตกสว่มคัศรัดกันแล้ว
สว่รดทจะเสี่ยการทุกอย่าง ถ้างอญในสามคัศรัดพร้อมมมุดกัน ถึง
คนน้อยก็ดูซว่คักศัศรุมกได้

ฝ่ายเรวตงบานตงเมืองชนครนญวนรุ้ไปกำลังโทโล่ก็คองจะ
มากระทศอบแทนอื่ บัญญาญวน คองจะ คิดไม่ให้มีเจ้านายเชมร
ให้เชมรส่งทพงต้นทนมถอแล้ว ญวนจึงจะอยู่ในเขตคเมืองเชมรได้
ญวนทำคัศกถันด์ทางเรอ เชมรทำคัศกถันด์ทางบก กัดอองคิดศด
ทางเรอเสี่ย อย่าให้เรอญวนเข้ามาถึงบ้านถึงเมือง ญวนจะ
ช่นบกมา ก็ให้สู้รบญวนจงสำมารถ บองกันรักษาบ้านเมืองไว้กว่
กองทัพชว่จะออกไปถึง ถ้ากองทัพชว่ออกไปถึงแล้ว ถึงญวนจะมา

มากสักเท่าไร ก็จะทำไมกับบ้านเมืองฝ่ายเราได้ ญวนจะมากกระทำภายนอกไม่ได้แล้ว จะคิดอุบายเต่งเขมรที่ยังเข้าอยู่กับญวนเป็นทีไวใจ ญวนให้แปดกปดอมเข้ามาอยู่ในบ้านในเมือง ดับส่วนถ้อยความคอย เหตุคอยผลคิดกระทำเป็นได้ก็กระทำใน อย่างหนึ่งจะตัดสะเบียงอาหาร ให้เขมรอดอยากขัดสน ให้พระองค์ดวงคิดให้รอบคอบ บังคับรักษาตัว ทงภายนอกภายใน อย่างมีความประมาท ให้หูไวใจเร็วดับฟังข่าวคราว ราชการ ให้รู้บุญญาและความคิดญวน ๆ จะคิดประการใดให้รู้ความ แต่เนิ่น จะใดจุดแจ้งการรู้บุญญาให้พร้อมสรรพ อย่าให้เสียที่ พดงพดาดแต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ ถ้าขัดสนเข้าเกล็ดของกินสิ่งใด ก็ให้ใช้ ผู้คนถือหนังสือบอกเข้ามายังกรุงเทพ ฯ จึงเนื่อง ๆ จะโปรดพระราชทาน ส่งออกไปทางเมืองตราด เมืองตราดกับเมืองโพธิสัตวใกล้เคียง ให้จัด ข้างจัดเกวียนลงมารับบรรทุกขนขึ้นไปแจกจ่ายกันกินกว่าบ้านเมืองจะค่อย เป็นปกติเขา พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวไม่ต้องพระราชประสงค์ ผลประโยชน์สิ่งไรที่ในเมืองเขมร จะเอาแต่พระเกียรติยศลี้ไปภายหน้า ว่าทรงกู้เมืองเขมรชนไว้ไม่ให้พระพุทธศาสนาเสื่อมศูนย์

๘ และฝ่ายพุทธจักรก็ให้ตั้งพระราชาคณะถนทานุกรมให้พร้อมกันกับตั้ง พระยาพระเขมร ให้จัดหาพระสังฆเจ้าอภการที่มีวรส้าอายุผู้ใหญ่ที่เขมร นับถือ กอบไปด้วยคุณธรรม มาให้เจ้าพระยาบดินทรเดชา ฯ ตั้งแต่ง เป็นพระราชาคณะถนทานุกรมฝ่ายคณฤุระฝ่ายวิปัสณาธุระชนบ้าง พระสังฆ ราชาคติมซึ่งเป็นที่เขมรนับถือนนไม่อยู่ตเมืองพนมเปญ ว่าญวนเบียด

เมียพระพุทธศาสดา เข้าไปอยู่เดี่ยวที่เมืองมณฑลบุรี ให้พระองค์ด้วงคิด
 อารานาออกนอกไปด้วย ตั้งแต่งพระราชอาณาเขตอันใหม่
 อารานาพระดังฆราวาสออกไม่ได้ ก็จะเป็นทนายกับเขมร กิตติศัพท์จะ
 ได้พุ่งเพ่งไปทั่วทุกหัวเมืองเขมร ผู้มัครทหารแล้วก็จะได้โล่มนัสสรรเสริญ
 ยินดี พระพุทธศาสดาเป็นทพงแก่สัตว์ประดิษฐานตั้งอยู่แห่งใด เทพดา
 อารักษ์รักษาพระพุทธศาสดาอยู่ก็เหมือนรักษาบ้านรักษาเมืองเหมือนกัน
 ญวนเป็นมิฉฉาที่ภูริจะมาทำลายต่างพระพุทธศาสดาบ้านเมืองนั้นไม่ได้ ให้
 พระองค์ด้วงพระยาพระเขมรทงปวงจงมี ศรีราชาอุบล่าหะถายไทยทานแก่
 พระภิกษุสงฆ์อย่าให้คอยยากขัดสน ทนุบำรุงพระพุทธศาสดาให้วัฒนาถาวร
 สืบไป เมื่อบ้านเมืองเป็นปกติแล้ว ก็ให้ฐานาวิคฉวาอารามชั้นให้
 บริบูรณ์ดังเก่า

ไบบอกเจ้าพระยาบดินทรเดชา

สนองพระราชโองการซึ่งโปรดให้พระองค์ด้วงออกไปครอง

กรุงกัมพูชา

หนังสือ เจ้าพระยาบดินทรเดชา ที่สมุหนายก มาถึงพระยามหาอำมาตย์
 ได้นำชนกราบบังคมทูลพระกรุณาให้ทรงทราบใตฝ่าละอองธุลีพระบาท ด้วย
 ข้าพระพุทธเจ้าบอกมาแต่ก่อนว่า ให้พระฤทธิสังครามนำพระยาพิบูลยราช
 พระยาสุริโยไทย พระยารวงษาสัตว์ พระสุรินทรสมบัติ พระวาษาวิชิต พระ

มหานุชิต พระทักเคโซ พระขัติยสงคราม พระไกรสร พระลำปางด้ศรี
กับหนังสืออักษรเขมร ๓๘ ฉบับ เข้ามาเฝ้าทูตละของชุดพระบาท กราบถวาย
บังคมขอพระองค์ดวง ออกไปครอบครองพระยาพระเขมรอาณาประชาราษฎร์
แจ้งมาในใบบอกข้าพระพุทธเจ้าแต่ก่อนนั้นแล้ว

ครั้นณวันเดือน ๓ ขึ้น ๓๐ ค่ำ ๒๒๗๓ (พ.ศ. ๒๓๑๓) พระยาดำ
ราชเดโช หลวงเทพนทรเชิญท้องตราพระยาดำให้โปรดเกล้าโปรดกระหม่อม
ออกไปถึงข้าพระพุทธเจ้านายทนายกอง ทรงพระมหากรุณาโปรดพระราช
ทานให้พระองค์ดวง ออกไปครอบครองบ้านเมือง อาณาประชาราษฎร์บังคม
บัญชาพระยาพระเขมรทั้งปวงแล้ว จะได้ยกย่องพระบวรพุทธศาสนาให้เป็น
ที่พึ่งกับบรรดาเขมรทั้งปวงสืบต่อไป ส้มเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงพระ
กรุณา โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมได้พระราชทานเครื่องยศถาคัดกุดและเครื่อง
อุปโภคสำหรับเกียรติยศแก่พระองค์ดวง กับพระแก้วมรกตหนัก ๕ หนัก
ทรงเครื่องทองคำองค์หนึ่ง ฟ้าไตรเนอติ ๓๐ ไตรกับเครื่องบริกขารพร้อม
ข้าพระพุทธเจ้าจะได้จัดแจงให้แก่พระองค์ดวงถวายพระสังฆกิจจะตั้งเป็นพระ
ราชาคณะถานานุกรม แล้วให้ข้าพระพุทธเจ้าทำหนังสือประกาศ บอกไปถึง
พระยาพระเขมรเจ้าเมืองกรมการทั้งปวงให้รู้ความทักกันว่า พระยาพระเขมร
พร้อมใจกันมีหนังสือให้พระยาพิบูลยราช พระยาศุวีโยไทยกับพระยาพระเขมร
เข้ามาขอพระองค์ดวง ออกไป เป็นเจ้าครอบครองบ้านเมือง ราษฎรทั้งปวง
พระยาพิบูลยราช พระยาศุวีโยไทย พระยาพระเขมรเข้ามาเฝ้าทูตละของชุด
พระบาท แจ้งราชการณกรุงเทพพระมหานครแล้ว ส้มเด็จพระพุทธเจ้า
อยู่หัวผู้ทรงพระคุณธรรมอันมหาประเสริฐ ทรงพระมหากรุณาเมตตากับ

เขมร โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พระองค์ดวงออกไปเป็นเจ้าเขมรสืบ
 วงศ์กษัตริย์ในแผ่นดินเมืองเขมรต่อไป อย่าให้ผู้นัยสิ้นเจ้านาย จะได้
 ช่วยกันยกย่องพระพุทธานุชาตินั้น อย่าให้พระพุทธานุชาต่าบศุูนย์์ แคว่
 เมืองเขมรทุกวันนญวนยังตั้งอยู่เมืองพนมเปญ จะต้องตั้งบ้านเมือง
 ให้พระองค์ดวงอยู่เมืองโพธิ์สัตว ๆ ใกล้กับเขตตแดนกรุงเทพมหานคร
 จะได้ช่วยทำนุบำรุงไปกว่าเมืองเขมรจะได้เป็นบ้านเมือง เป็นที่ตั้งพระ
 พุทธานุชาตินั้นได้ ให้พระยาพระเขมรมีความรักใคร่เลี้ยงตายพระพุท
 ธานุชาต รักษาชาติสัมมาทิฐิ อย่าให้ญวนชาติมีจนาทิฐิครอบงำ
 บ้านเมืองต่างพระพุทธานุชาตเลี้ยงให้พร้อมมุดกันทำราชการค้ำทานันธุ์รับ
 ญวนให้แข็งแรง ไว้ชื่อเลี้ยงให้ปรากฏเป็นเกียรติยศอยู่ในแผ่นดินเมือง
 เขมร สมเด็จพระพุทธานุชาตเจ้าอยู่หัวจะทรงส่งเครื่องหักแผ่นดินเมืองเขมรให้
 เป็นที่ตั้งแห่งพระพุทธานุชาตตามเดิม จะได้เป็นกองการกุศลผด
 ประโยชน์กับบรรดาเขมรดับไปภายหน้า จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม
 พระราชทานเงินตราแล้วมาให้พระยาพิบูลยราช พระยาสุริโยไทย พระยา
 วงษาด้ตรี พระтикเตโช พระสุรินทรธิบดี พระтикสงคราม พระไกรสร
 มหาดไทย พระดำอานังด้ตรี พระมหานุชิต หลวงไกรสรนอกภาสการ
 พระยาทักโกษาสงคราม เมืองพนมเปญ ชุนหมื่น ๗ คนไพร่ ๓๐ คน
 ตามลำดับยศศักดิ์ พระยาพระเขมรผู้ใหญ่ผู้น้อย กับพระราชทาน
 เงินตราร้อยละคนโทป้ญวี ๓๐ ใบ รัตคคหนามขนุน ๒๐ ถ้วย เลื่อแพร
 ต่างสี ๗๐ ตัว เลื่อกระบวนใหม่ ๓๐ ตัว เป็นเลื่อร้อยละออกให้พระราช
 ทานให้ชาวพระพุทธานุชาต สำหรับจะได้ใช้สอยแจกจ่ายให้บรรดาพระยาพระ

เขมร จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พระยาดีหราชเดโช หลวงเทพนทร
 ชุนหมื่น ๓๓ คน ไพร่ ๓๘ คน เข่ากัน ๗๐ คน หึงหม้าย ๔ คน หึง
 คนไข้ ๑๓ คน เข่ากัน ๑๗ คน เข่ากันชายหึงนายไพร่ ๘๗ คน กับ
 พระยาพิบูลยราช พระยาพระเชมรนาย ๓๘ ไพร่ ๓๐ เข่ากัน ๔๘ คน
 ออกไปทางบก ให้เป็นเกียรติยศกับพระองค์จงโปรดให้มีพระราชโอรส
 พระราชทานพระองค์จงออกไป ข้าพระพุทธเจ้านายทัพนายกองพร้อม
 กันได้กราบถวายบังคมต่อใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ได้รับพระราชทานสิ่ง
 ของนอกทองคำ ซึ่งโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานออกไปนั้น
 พระเดชพระคุณหาที่สุดมิได้

ครั้นวันพฤหัสบดีเดือน ๓ ขึ้น ๑๓ ค่ำชวด โทศก พระยาราช
 โยธา พระยาภิรมย์ราชา บอกรำคำเนื้ทองคำกับกระแฉ่พระราชดำริ
 สั่งต่อตามระยะออกไปณเมืองปัตบอง ในท้องคราคันกระแฉ่พระราชดำริ
 โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมไปถึงข้าพระพุทธเจ้านายทัพนายกอง ว่าซึ่งทำ
 คุณไว้กับญวนปล่อยให้รอดชีวิตไปหาเสียเปล่าไม่ เป็นผลประโยชน์
 ในราชการอยู่ แต่ว่าเขมรรู้ว่าข้าพระพุทธเจ้าปล่อยญวนในที่ล้นไป
 เขมรจะยินดีหรือไม่ชอบใจ ถ้าเขมรยินดีด้วยแล้วเขมรคงจะนับถือ
 ถ้าเขมรไม่ชอบใจเขมรจะเข้าใจว่ากตัญญูไม่รบ ฟุ้งปล่อยญวนไป
 นั้น เขมรเสียใจก็ให้ข้าพระพุทธเจ้าคิดอ่านพุดจากตบเกิดอนแก่ความเสีย
 ให้สิ้นวิตกของเขมร ให้เขมรเห็นความว่าหากตัวเกรงฝีมือ ญวนไม่
 ปล่อยญวนในที่ล้นไปจะผ่อนการรบ ฟุ้งให้รอดลงแต่พอจะให้เขมรตั้งตัว
 ได้ คิดอ่านไปอย่างนี้ ถ้าญวนหลง เชื่อก็เป็นประโยชน์มีคุณกับ

เขมรอยู่มาก ให้ข้าพระพุทธเจ้าพูดจาให้เห็นเป็นความดีกับเขมร อย่าให้
 เขมรเสียใจหมิ่นประมาทได้ แต่การซึ่งจะทำให้เป็นไมตรีใจกับญวนนั้น
 หาเห็นเป็นไมตรีคัดอดยัดยาวไปได้ไม่ องค์ดก องฮาน ญวนเป็นแต่ นายทัพ
 นายกอง แม่ทัพใหญ่ ญวนผู้สำเร็จราชการก็ยังมีอยู่ เมืองเขมรเป็นท
 ปรารถนาของญวน ญวนรักเมืองเขมรมากนัก ญวนได้ผลประโยชน์
 ในแผ่นดินเมืองเขมรมาก ญวนจะทิ้งเมืองเขมรก็มีความเจ็บความอาย
 ญวนหาปล้ำเมืองเขมรไม่ ญวนจะทำแต่ที่อยู่ว่าจะเป็นไมตรีกับไทย
 ญวนจึงย้ายรบกองเขมร เขมรจะมาพึ่งข้าพระพุทธเจ้า ๆ ก็จะต้องช่วย
 เขมรให้เต็มมือ เขมรจะไม่กล้าใจเข้าหาญวน ถ้าไพร่พลกองทัพเป็นแต่
 ท้าวเขมรบ้างมาก ไม่แข็งแรงจะสู้รบญวนไม่ได้ จะขอ นายทัพนายกอง
 ผู้ใดที่จะใช้สอยได้ ไพร่พลกองทัพที่แข็งแรงจะต้องการดึก ๕๐๐๐-๕๐๐๐
 ก็ให้ข้าพระพุทธเจ้าบอกขอเข้ามา จะได้ โปรดเกล้า โปรดกระหม่อม
 ขุดหนุนเพิ่มเติมออกไป จะได้ช่วยกันรบพุ่งญวนเอาชัยชนะญวนให้จงได้
 แลแล้วให้ข้าพระพุทธเจ้าคิดตามเอาเขมรเก่าทมิฬกับญวนไว้ใจได้ ให้แยกไป
 กำกับพระยาพระเขมรทตังตองเป็นนายทัพนายกองอยู่ทุกแขวงเมืองเขมร จะ
 ได้ช่วยเอาให้สู้รบญวนให้แข็งแรงกว่าจะแตกร้างขาดกัน ไม่กล้าใจเข้าหา
 ญวนอีกได้แลแล้ว ก็เป็นทวิใจได้อย่างหนึ่ง เมื่อแต่กำลังญวนมากกำลังเขมร
 น้อย เขมรสู้รบกับญวนเพียงรบไปมิได้ก็ตองพาครอบครัวถอยวันเข้ามา
 ถาข้าพระพุทธเจ้าคิดได้ตงนแล้วก็จะดี ครอบครัวเขมรข้าพระพุทธเจ้าพทกษ
 รัักษาทำนุบำรุงไว้ได้แลแล้ว จะเอาถกรรจ์เขมรเข้าสู้รบทำศึกกับญวนต่อไป

การก็จะเบาแรงทเกิดวทหารไพร่พล ให้ ข้าราชการเจ้าศรีนครองราชการ
ให้รอบคอบ ควรจะได้ราชการบ้านเมืองไพร่พลเสมวประการใดก็ให้ คิดไป
ตามท้องที่ราชการ ๆ ครองจะคิดพูดจาเป็นทางไมตรีกับญวนโดยจริง
ก็ดี จะเป็นไมตรีโดยอุบายก็ดี และการจะต้องต่อสู้รบประการใดก็ดี ก็
ตามแต่บัญญัติความคิดข้าพระพุทธเจ้า สุดแต่จะเอาบ้านเมืองไพร่พลเสมว
ให้จงได้ ถ้ามาตมั่นจะไม่ได้เขตแดนเมืองเสมวไว้อย่าให้เมืองเสมวได้
ไปกับญวนอีกเลย ❁ ❁ ❁ ❁ ❁ ❁ ให้ข้าพระพุทธเจ้ารักษา
พระองค์ดวงอย่างดวงแก้ว ในท้องตรากระแด้พระราชดำริซึ่งโปรดเกล้า
โปรดกระหม่อมออกไปมีหลายประการนั้น ข้าพระพุทธเจ้านายทัพนายกอง
ได้กราบถวายบังคมทราบบเกล้าทราบบกระหม่อมในท้องตรากระแด้พระราชดำริ
ทุกประการแล้ว

ซึ่งทรงพระมหากรุณาโปรด เกล้าโปรด กระ หม่อม พระ ราช ทาน โทษ
ข้าพระพุทธเจ้านายทัพนายกองทั้งปวงไปในท้องตรากระแด้พระราชดำริ ให้
ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณป้รักษาหรรือกับนายทัพนายกอง แต่จะเอา
บ้านเมืองไพร่พลเสมวให้จงได้ อย่าให้เสมวได้ไปกับญวน พระเดช
พระคุณหาที่สุดมิได้ ข้าพระพุทธเจ้ารับพระราชทานข้อความในท้องตรา
กระแด้พระราชดำริป้รักษานายทัพนายกองเห็นว่า " ทรงพระกรุณา โปรดเกล้า
โปรดกระหม่อมพระราชทานให้พระองค์ดวงไปเป็นเจ้าครอบครองบ้านเมือง
พระยาพระเสมวอาณาประชาราษฎร์ทั้งปวง อยู่ณเมืองโพธิ์สัตว จะเอา
เมืองโพธิ์สัตวเป็นเมืองใหญ่ เมืองโพธิ์สัตวก็ยังไม่ราบเป็นบ้านเมืองแน่นอน
เป็นที่ไว้วางใจได้ จะต้องรับพระราชทานคิดทำบ้านเมือง โพธิ์สัตวให้มั่นคง

ก่อน ครั้นจะจัดแจงให้ทำบ้านเมืองขึ้นในเดือนนี้เดือนสามนี้ ละเบี่ยงอาหาร
 ก็ยังขัดสน เขาที่ใดไว้ในค่ายญวนเมือง โพนิดัดตอ ก็รับพระราชทาน
 เอาไว้พอจะได้แจกจ่ายแจกจ่ายแด่พระยาพระเชมรครอบครวเมือง โพนิดัดตอ
 เมืองขึ้นกับเมือง โพนิดัดตอ ทั้งพระยาพระเชมรที่จะตามภักดีสมัครเข้ามาอยู่
 กับพระองค์ดวง ละเบี่ยงอาหารที่จะเลี้ยงกองทัพซึ่งจะยกออกไปทำบ้านเมือง
 รักษาเขตต์แดน จะไปปลุกยุงนางไวที่เมือง โพนิดัดตอ ข้าพระพุทธเจ้าได้ให้
 ไปจัดซื้อเอาเมืองพนมคัก เมืองถวายเป็นใจ เมืองมณฑลบุรี เมืองอรัญประเทศ
 จะได้ให้เรือขนผ่อนเขาออกไปให้พอจับจ่ายกองทัพ ๆ ที่จะทำบ้านเมือง
 ยังอยู่กับข้าพระพุทธเจ้า กองกรุงเทพพระมหานคร ทพเมืองนครราชสีมา
 ไปอยู่ค่าย จะอยู่ไปกับพระยาเสนาภุเบศร์ ทั้งอพยพเมืองบตบของนายไพร่
 ๕๐๐๐ คนเศษ จึงจะยกออกไปทำบ้านเมืองที่เมือง โพนิดัดตอณเดือน ๕ น
 ให้แน่นหนามั่นคง จะได้ผ่อนเขาบันใหญ่ขึ้นกระสุนดินดำออกไปไว้มาก
 เป็นที่ไว้วางใจได้จึงจะให้พระองค์ดวงออกไปอยู่เมือง โพนิดัดตอ เมืองเขมร
 หัวเมืองขึ้นกับเมืองเขมรถึง ๓๐ หัวเมือง ไพร่พลก็มาก แล้วข้าพระพุทธเจ้า
 ได้ให้พระองค์ดวงมีหนังสือพระองค์ดวงบอกไปให้พระยาพระเชมรเจ้าเมือง
 ท่งปวง ใจความว่าทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พระยา
 ดีหราชเดโชพาพระองค์ดวงออกมาถึงณเมืองบตบของ ให้เจ้าเมืองกรมการ
 เข้ามารับนำพระองค์ดวงจะไปครอบครองบ้านเมือง ถ้าเจ้าเมืองกรมการ
 ยังสู้รับ กับ ญวน ราช การ คิด พ้น อยู่ ก็ให้แต่ง บุตร หลาน เข้า มา รับ
 พระองค์ดวงณเมืองบตบของ จึงจะได้เป็นเกียรติยศกับพระองค์ดวง แต่
 ราชการที่ญวนกับเขมรแตกกร้าววิวาทสู้รบกันครั้งน เขมรที่พากันเข้ามา

พึ่งพระบรมโพธิ์สมภารสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ตั้งใจทำราชการของ
 พระเดชพระคุณคิดค้นเอาแผ่นดินเมืองเขมรมาเป็นขอบเขตเส้มาตามเดิม
 ก็มากหลายเมือง เขมรที่ยังเขาอยู่กับญวนก็หลายเมือง จะไว้ใจว่า
 เขมรแตกร้างกับญวนทางสั้นยังหาได้ไม่ ทว่าพระพุทเจ้าพุดจาเป็นไมตรี
 กับญวน ถ้าญวนไปประชุมปรึกษาหารือพร้อมกัน ญวนจะยินดี
 เป็นไมตรีกับไทยโดยสุจริต ญวนก็จะเลิกอหิวทัพไปจากเมืองพนมเปญ
 ตามสัญญา ถ้าญวนพุดจาเป็นกตอุบายแต่พอลยาให้กองทัพไทยยก
 อุดาหนุนไปต่อเขมร ญวนก็จะรักษาแผ่นดินเมืองพนมเปญไว้เหมือน
 เดีก่อน ทว่าพระพุทเจ้าปล้อยญวนในค่ายเมืองโพธิ์สัตว์กลับคืนไป
 พระยาพระเชมรราชภูริที่เมืองไถลมาพร้อมกันอยู่ที่เมืองโพธิ์สัตว์ ทราบว่า
 ข้าพระพุทธเจ้าพุดจาเป็นไมตรีกับญวน แต่พอจะให้ญวนรอกการที่จะสู้รบ
 กับเขมร ๆ จะได้ตั้งตัวจัดแจงระเบียงอาหารรักษาครอบครัวไว้ให้มั่นคง
 ก็มีความยินดีพร้อมมูลกัน แต่พระยาพระเชมรที่เมืองไถล ข้าพระพุทธเจ้า
 ได้มีหนังสือบอกขอราชการไปให้ทราบหลายเมือง จะยินดีหรือจะเสียใจ
 หั้นประมาณประการไดยังหาทราบเกล้าทราบกระหม่อมไม่ แล้วทรง
 พระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ข้าพระพุทธเจ้าจัดขุนนางเขมรเก่า
 ให้ออกไปกำกับพระยาพระเชมรหัวเมืองทงปวงที่ตั้งตัวเป็นนายทัพนายกอง
 ให้ช่วยเฝ้าพระยาพระเชมรรบสู้ญวนให้แข็งแรง ให้เขมรกับญวนแตกร้าง
 กันจงได้นั้น ข้าพระพุทธเจ้าให้พระยาสังฆโลกคนเก่า พระนรินทรโยธา
 ปัตติเมืองบศบองออกไปพุดจาชักชวนพระยาพระเชมรทางเมืองพนมเปญให้

มีความอึดอัดหวั่นไหวกับกองทัพญวน ให้พระเสนาราชกุเซิน พระองค์แก้ว
 กรมการเมือง นครเสียมราฐ ไปกำกับยั่วเย้าพระยาพระเขมรให้สู้รบกับญวน
 ทางเมืองสโงเมืองกะพงสวาย ราชการที่จะคิดทำผลของพระเดชพระคุณให้
 บ้านเมืองเขมรรวมความเป็นปกติเกิดออกจะยืดยาวต่อไป จะไวใจแก่ราชการ
 ยังไม่ได้ด้วยญวนก็ยังคิดพดจาเกลียดกลัวหมกทำศึกสงครามกับเขมรคิดพันใจ
 ขยเกดออกญวนจะยกกองทัพทัมเทศน์มากระทำกับเขมรในฤดูน้ำ เดือน ๘
 เดือน ๙ บัดนี้วันศึกเขมรจะต้านทานสู้รบกับกองทัพญวนไม่ได้ เขมรจะ
 บอกขอกองทัพเขามาณเมืองบัตบอง เวอรบที่เมืองบัตบองก็ขัดสนเรือ
 ขงชาพระพุทธรเจ้าให้ขอชนไวทเมืองบัตบอง เขมรช่างหมื่นที่เมืองบัตบอง
 ก็ทำหมื่นห้าเหล็กคิดหมื่นหาได้ไม่ ข้าพระพุทธเจ้าได้จัดทัพเรือให้ไปรักษา
 ปากน้ำเมืองโพธิสัตตวชตด้านใดครั้น ได้สู้รบกับกองทัพญวน ยิ่งบนใหญ่
 หน้าเรือโคไลตะ ๒ นศบ้าง ๓ นศบ้างกับคอกคายหมื่นห้าร้อยตัว เห็นจะใช้
 ราชการต่อไปไม่ได้ ข้าพระพุทธเจ้าตัดมาดยาว ๙ วา มาทำเป็นเรือศัวรรษ
 มีต โคนชนไวทเมืองบัตบอง ๒ ถ้า ได้เอาบนกระสุน ๓ นิ้ว ๕ นิ้ว ลงได้
 หน้าเรือยงตองดูเห็นจะได้ราชการอยู่ ข้าพระพุทธเจ้าจะขอรับพระราชทาน
 นายช่างเรือสัก ๓๐ คน จะให้ไปตั้งทำเรือศัวรรษมีต โคนที่เมืองอรัญประเทศ
 ยาว ๙ วา ๓๐ วา ๓๓ วาไว้สำหรับราชการสัก ๕๐ ถ้า ๕๐ ถ้าตามแต่จะ
 ได้ก่อน ด้วยไม้ใหญ่ยาวที่เมืองอรัญประเทศพอจะหาได้บ้าง ถึงฤดูฝน
 เดือน ๘ เดือน ๙ ก็เอาเรือมาทาง นางเมืองบัตบองได้คดอง ซึ่ง
 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ข้าพระพุทธเจ้าไปรักษาราชการกับ
 เจ้าพระยานครราชสีมาฯ ก็ช่วยกราบถวายบังคมลากลับไปเมืองนครราชสีมา

แต่ณวันเดือน ๓ ขึ้น ๖ ค่ำชวดโทศก อากาญเจ้าพระยานครราชสีมาช่วย
 ครองนเกตอกจะไม่หายเร็ว ข้าพระพุทธเจ้าจะขอรับพระราชทานเจ้าพระยา
 ยมราชออกไป เป็นแม่ทัพบังคับบัญชานายทัพนายกองไพร่พลและพระยา
 พระเชมรหัวเมืองท่งปวง คิตราชการรักษาสเขตต์แดนบ้านเมืองครอบครัว
 ทางเมืองสโทงเมืองกะพงสวาย กับกองทัพมอญไทยหัวเมือง ซึ่ง
 ข้าพระพุทธเจ้าบอกขอเข้ามาแต่ก่อน ครองจะขอรับพระราชทานตั้ง
 ๓๐๐๐ คน จะโดยยกออกไปกับเจ้าพระยายมราช โดยเร็ว ๑๐๐๐ คนก่อน
 กองทัพ ๒๐๐๐ คนนั้นจะขอรับพระราชทานไว้ ให้พงราชการอยู่ที่เมือง
 กระบี่นทรบุรีให้พร้อมมดก่อน ด้วยเขาที่จะเดียงกองทัพมาก ที่เมืองนคร
 เสียมราบกขตสัน ยังให้จัดซ้อขนถ่ายอยู่ ถ้ามีราชการศึกสงครามหนักแน่น
 ร้อนเร็วมาประการใด กองทัพ ๒๐๐๐ คนที่อยู่ณเมืองกระบี่นทรบุรีจะได้
 รับยกอุทหนุนเจ้าพระยายมราชออกไปให้ทันท่วงที อนึ่งข้าพระพุทธเจ้าบอก
 มาแต่ก่อนว่า ได้มีหนังสือให้พระอินทริบาทถือไปถึงพระยาราชนิกุลด้วย
 ขอราชการทางเมืองโพธิ์สัตว แล้วให้พระยาราชนิกุลนายทัพนายกองจัดแจง
 ผ่อนปรนกองทัพรักษาเขตต์แดนครอบครัวทางเมืองสโทงเมืองกะพงสวายไว้
 ให้มั่นคง แจงมาในบอกข้าพระพุทธเจ้าแต่ก่อนนั้นแล้ว

ครั้นณวันเดือน ๓ แรม ๔ ค่ำชวดโทศก พระอินทริบาทเจ้ากรม
 พระตำรวจกลับมาถึงเมืองบัตมของ พระยาราชนิกุลมีหนังสือบอกราชการ
 ทางเมืองสโทง เมืองกะพงสวายว่า ณวันเดือนนี้แรม ๓๓ ค่ำชวดโทศก
 ของญวนใน ค่ายกะพงชน ให้ภาษากี่ตาม ญวนออกมาพูดจา กับพระยา
 มนตรีเสนาหาเจ้าเมืองไพรกระตี หตวงมนตรีพิมตกรรมการเมืองนครเสียม

ราบ ว่าองค์อเวียงนุกุ ของต้นจะใคร่พบพระยาเดโช เจ้าเมืองกะพงสวาย
 ให้พระยาเดโชเจ้าเมืองกะพงสวายไปหาที่หน้าค่ายญวน พระยาอภัย
 สังคราม หลวงรักษาเทพ จึงให้หลวงอนุรักษ์ภูเบศร์ พระ
 ฤทธิภาไชย พระยาลังฆะไปจะพูดกับองค์อเวียงนุกุ ของต้น ๆ ให้แต่
 ภาษากี่ล้าออกมาพูดจากับหลวงอนุรักษ์ภูเบศร์ พระฤทธิภาไชย พระยา
 ลังฆะว่าองค์อเวียงนุกุ ของต้น จะขอพบกับพระยาเดโช หลวงอนุรักษ์
 ภูเบศร์ พระฤทธิภาไชย พระยาลังฆะบอกภาษากี่ล้าว่าพระยาเดโชป่วย
 มาไม่ได้ องค์อเวียงนุกุ ของต้นจะพูดกับพระยาเดโชประการใดก็ให้มา
 พูดกับหลวงอนุรักษ์ภูเบศร์ พระฤทธิภาไชย พระยาลังฆะ เกิด ภาษากี่
 ล้าญวนก็เข้าไป ในค่ายแจ้งกลับบอกหลวงอนุรักษ์ภูเบศร์ พระ
 ฤทธิภาไชย พระยาลังฆะว่าให้กลับไปเสียก่อน องค์อเวียงนุกุ ของต้น
 จะปรึกษาให้พร้อมกันไต่ความแก่ประการใดจึงจะไต่บอกให้รู้ ครั้นวัน
 เดือนยี่แรม ๑๕ ค่ำปีชวดโทศก จึงให้พระภักดีสุนทร้องพระยาเสนา
 ราชกุเสน พระวงศ์ประเทศ พระยกรบตรีเมืองลียงฆะไปฟังดูที่หน้าค่าย
 ญวนตามสัญญา ของอเวียงนุกุ ของต้นก็ห้ามมาพูดจาไม่ กับพระยา
 ราชนิภูตจัดให้เสนองอินายไพร่ ๒๕๐ คนอยู่คตราชการบองกันรักษาครอบ
 ครวกับพระยาเดโช ณเมืองกะพงสวาย ให้พระยามนตรีเสนาหาไพร่กระต
 พระยามนตรีเสนาหาเมืองกะพงเสียม อยู่กับพระยาเซตวาทพาตะตะหะ
 ณเมืองบราย พระยาเสนาราชกุเสนน เกไพร่ ๒๐๐ คนอยู่ฟังราชการ
 ณเมืองสะโทง พระวงศ์ประเทศนายไพร่ ๓๐๐ คนอยู่รักษาเมืองซีแควง
 จักเขากของทัพหัวเมืองไว้กับพระยาราชนิภูตเมืองสุรินทร์ เมืองลียงฆะ เมือง

ศัวรรษเกษ เมืองเดชอุดม เขากัน ๑๐๐๐ คน ด้วยสระเบียงอาหารที่เมือง
 สระโทงก็ขุดต้นหนักแล้ว ว่ากองทัพนอกกว่า นั้นเห็นแตกไปบ้านเมืองก็เบ็น
 อื่นมากกองทัพหัวเมืองยังอยู่แต่ ๒๐๐๐ เศษ พระยาราชนิภูตนายทัพนาย
 กองจึงถอยทัพลงมาตั้งพระราชารอยู่ณด่านพนมศัก แขวงเมืองนครเดียมราบ
 กับสังญวน ๒๒ คนจีน ๒ คนพากันหนีจากค่ายกระพองจะไปบ้านเมือง กอง
 ตระเวนพระยาเซตควาที่พาตระตระหะ พระยาเตโชและเจ้าเมืองกระพองแดงจับได้
 คำให้การญวนฉบับ ๑ กับหนังสือพระยาเตโชมีมาถึงจมนัสรวเพช
 ภาคัฉบับ ๑ ถึงพระยาเส่นาราชกุเสนฉบับ ๑ หนังสือพระปลัดแสน
 ทองพามาถึงพระองค์แก้วฉบับ ๑ หนังสือพระยาศัรขรรมาธิราชถึงพระยา
 แล่นทองพาดฉบับ ๑ หนังสือขญวนมาถึงนายทัพนายกองทางเมืองสระโทง
 ฉบับ ๑ หนังสือขเกิดยกต่อมพระยาพระเชมร ๓ ฉบับ เขากันทั้ง
 หนังสือขญวนเขมร ๘ ฉบับ กับบันทึกของเหล่าขญวนได้ไว้ในทรว กระสุน
 นวกิ่ง ๒ นว ๒ กระบอก ตั้งมาเมืองบัตของ ที่พระยาราชนิภูตให้แต่
 ต้นองอี่ และพระยาเส่นาราชกุเสนคุมไพร่นายละ ๒๐๐-๒๐๐ เศษ อยู่รักษา
 เมืองสระโทงเมืองกระพองส่วย พระยาราชนิภูตนายทัพนายกองก็ถอยทัพ
 ลงมาตั้งพระราชารอยู่ถึงด่านพนมศัก แขวงเมืองนครเดียมราบ โทดกับ
 ราชการก็จะรักษาเขตแดนบ้านเมือง ครอบครัวเขมรหนักแล้ว หนังสือ
 พระยาเตโชเจ้าเมืองกระพองส่วยมีมาถึงพระยาเส่นาราชกุเสน ก็ได้ความว่า
 พระยาเตโชเจ้าเมืองกระพองส่วยจะคิดรักษาเขตแดน ครอบครัวใจ กนเขยตัว
 เขตแดนเมืองกระพองส่วยก็กว้างขวาง ทางที่ญวนจะยกกองทัพมาได้
 ก็หลายทาง แต่ว่าพระยาเตโชสำนึกก็คิดสมัครเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิ

สมภารสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ตั้งใจทำราชการฉลองพระเดชพระคุณ
 จะให้ราษฎรครอบครวั้เขมรได้อยู่เย็นเป็นสุข เกิดอกจะไม่ล้มความ
 ปรารถนาก็กลัวความผิดในราชการนี้ ด้วยเรือญวนชื่อของดก ของซ้าย
 ชันมาใหม่อีก ๒๐ ลำ ออกยามขตั้งกรมไปลาดตระเวนพบญวนคน ๓
 ได้พูดจากัน ญวนแจ้งความว่าอย่าให้เขมรไว้ใจญวน มันจะคิด
 เอาเขตต์แดนบ้านเมืองเขมรให้จงได้ ทุกวันนมหนักาดังจัดแจงยกมา
 ทางแซกกันตามทางหนึ่ง ทางโงนเขอเตยนทางหนึ่ง เทียบดักต์ครอบครวั้
 รักษาเขตต์แดนเมืองกะพงส่วย เมืองบาราย เมืองเซ็งไพร เมืองกะพงเดียม
 ข้าพระพุทธเจ้าทราบข้อความ ในหนังสือพระยาเดโชเจ้าเมืองกะพงส่วย
 ข้าพระพุทธเจ้ามีใจกับราชการ ด้วยพระยาราชนิกรกตขยทัพมาตั้งพง
 ราชการอยู่ด่านพนมศก ให้แต่พระยาเสนาราชกุเซนนายไพร่ ๒๐๐ คน
 อยู่รักษาเมืองส โทง พระวงศ์ประเทศนายไพร่ ๓๐๐ คนอยู่รักษาเมือง
 สี่แควง เกิดอกญวนจะยกจุมโจมมาตั้งมั่นลงที่เมืองส โทง เมืองสี่แควง
 กันเอาเขตต์แดนไปได้ ก็จะเสียราชการไป ข้าพระพุทธเจ้าได้หนังสือไป
 ถึงพระยานุภาพไตรภพ เจ้าเมืองนครเดียมทราบ ให้ชักเอานายทัพนายกอง
 ไพร่พลในกองทัพพระยาราชนิกร กับคนเมืองนครเดียมทราบ ตามแต่
 พระยานุภาพไตรภพจะเกณฑ์เอาไปให้พอกับราชการ รับยกขันไปให้ถึง
 เมืองส โทง โดยเร็ว อย่าให้ทญวนมาตั้งกันเอาเขตต์แดนไปได้ ให้
 พระยานุภาพไตรภพกับพระองค์แถวตั้งรักษาเขตต์แดนบ้านเมือง ครอบครวั้
 อยู่ที่เมืองส โทงก่อน แล้วจะให้เจ้าพระยาสมรราชเป็นแม่ทัพใหญ่ยกไป

คิตราชการทางเมืองสโทง เมือง กะพงสวาย ให้พระยาเด่นนาราชกุเช่น
 ส่งน้องอินันไปคิตราชการกับพระยาเดโชเจ้าเมืองกะพงสวาย จะได้ผู้ตรวจ
 ตกเตียนเอาใจพระยาพระเชมรไพร่พดทั้งปวง ให้สู้รบกับกองทัพญวนให้
 แข็งแรง ข้าพระพุทธเจ้าได้ลอกสำเนาตรากระแฉ่พระราชดำริ ที่ทรงพระ
 กรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมขึ้นไป ให้คิดทำราชการรักษาเขตต์แดน
 บ้านเมืองเขมรไว้ ไปให้พระยานุภาพไตรภพ พระองค์แก้วและนายทัพ
 นายกองทราบเกล้าทราบกระหม่อมด้วยแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าได้มอบ
 เงินตราให้พระยานุภาพไตรภพ ๑๑ ชั่ง จะได้จัดซื้อเอาเงื่อนจวนกองทัพ
 อย่าให้ขาดสน จะไม่ได้ถอยทัพกลับมา อย่าให้เสียราชการไปแต่สิ่งหนึ่ง
 สิ่งใดได้ แล้วก็ได้ให้พระยาณรงค์วิไชย พระพรหมบริรักษ์พระอินทรธิบาล
 ไปจัดทัพชักคนในกองทัพพระยาราชนิภูติให้พระยานุภาพไตรภพ แต่พระยา
 ราชนิภูติ พระยาอภัยสงคราม หาดวงรักษาเทพ ข้าพระพุทธเจ้าให้กลับมา
 ณเมืองมัตบอง จะได้ปรึกษาหารือได้เลี้ยงได้ถามค้าขายญวนซึ่งตั้งอยู่ณเมือง
 กะพงชม การควรที่จะทำได้ ไม่ได้ประการใด เจ้าพระยายมราชขึ้นไปถึง
 พร่อมกันแล้วจะได้คิตราชการต่อไป พระยาณรงค์วิไชย พระพรหมบริรักษ์
 พระอินทรธิบาล ได้กราบถวายบังคมลาไปจากเมืองมัตบอง แต่ณวัน
 เดือน ๓ แรม ๖ ค่ำปีชวดโทศก

อนึ่งข้าพระพุทธเจ้าได้มีหนังสือไปถึงพระยาเดโชเจ้าเมืองกะพงสวาย
 ฉบับหนึ่ง พระยาเดโชฟ้าว่าที่ทะเลหระฉบับ ๑ พระยาราชเดชะว่าที่พระยา
 จักร์ฉบับ ๑ ใจความว่าญวนเข้าหากองทัพที่เมืองโพธิ์สัตว แจ้งความว่า

มีใจเจ็บแค้นพระยาพระเชษฐหิวเมืองท่งปวง เกิดสู้รบกับกองทัพญวนครั้ง
 ทเกิดวทหารไพร่พลแข็งแรง แต่กองทัพพระยาเดโช พระยาเซต พระยา
 ราชเดชะ พระยาเดโช พระยาเซต พระยาราชเดชะมีความประมาทไว้ใจ
 เชื้อถือสัดกับญวนญวนให้เสียท่งที่ไปได้ ให้ศกรมัธยมรักษาตัวให้
 มั่นคง เอาใจทเกิดวทหารไพร่พลให้สู้รบกับกองทัพญวนให้แข็งแรง ข้า
 พระพุทธเจ้าให้หลวงแพ่งเมฆนครเดชะมราบถือไปถึงพระยาเดโช พระยาเซต
 พระยาราชเดชะ แคนแวนเดือนยี่แรม ๓๓ ค่ำปีชวด โทศก ข้าพระพุทธเจ้า
 ได้ส่งญวน ๒๒ คน จีน ๒ คน เขากัน ๒๔ คน ทำให้บรรดองกายเขียน
 ญวนกับต้นหนังสืออักษรเขมร พระยาเดโชเจ้าเมืองกระพงฉวาง มีมาถึง
 จมื่นสุวรรณภักดี หัวหมันมหาเดชะฉบับ ๓ ถึงพระยาเสนาราชกุเช่น
 ฉบับ ๓ หนังสือพระปลัดเด่นท่งพามาถึงพระองค์แก้วฉบับ ๓ หนังสือ
 พระยาศรีธรรมราชมาถึงพระยาเสนาท่งพาดังฉบับ ๓ เขากัน หนังสือ
 อักษรเขมร ๔ ฉบับ หนังสือญวนมืออักษรเขมรกำกับมาถึงนายทัพนายกอง
 ทางเมืองสทิงฉบับ ๓ มีมาเกลยกล้อมพระยาพระเชษฐ ๓ ฉบับ เข
 กันหน้าสื่อญวนหนังสือเขมร ๘ ฉบับ กับสำเนาหนังสือข้าพระพุทธเจ้า
 คัดเอาข้อความในท้องตรากระแ่งพระราชดำริ มีประกาศไปถึงพระยา
 พระเชษฐหิวเมืองท่งปวงฉบับ ๑ เขานี้ก็ปิดตราให้หมันศรีสังหารตำรวจ
 นอกชาย หมันวิเศษตำรวจฉนมชาย เขามาแจ้งราชการด้วยแล้ว

หนังสือมาฉนวนเงินทรเดือน ๓ แรม ๘ ค่ำปีชวด โทศกศักราช ๑๒๐๒

กระแสรับสั่งถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชา

อธิบายมูลเหตุตอนที่ ๒

ตั้งแต่เจ้าพระยาบดินทรเดชาขึ้นไปบอกส่งของพระราชโองการระบับที่
 ก้าวหน้าเข้ามาแล้ว ก็พร้อมกับพระองค์ดวงยกกองทัพไปรบญวนซึ่ง
 มาตั้งปกครองเมือง เขมร รุกแดนลงไปได้ โดยลำดับจนถึงเมือง
 อุดงภาไชย เห็นเมืองพนมเปญซึ่งญวนตั้งอยู่เป็นทัพหน้า ระยะทาง
 ราว ๓๕๐๐ เส้น (เดียนไซรัถยนครแล่นราว ๕๐ นาที) ด้วยพวก
 เขมรพากันมาเข้ากับ พระองค์ดวงเป็นอันมาก แต่กระนั้นไม่สามารรถ
 จะตีเอาเมืองพนมเปญได้ ด้วยญวนมีกำลังมากกว่าไทยในทางนี้
 เพราะอาจเอาเรือรบเรือดำเดียงขนมาจากเมืองไซ่ง่อนได้สะดวก ข้างฝ่ายไทย
 ไม่มเร็วไต่เพียงคอยรบพุ่งกตกกันมิให้ญวนขนบกไปทางทวงน้ำได้ แต่พวก
 กองทัพญวนก็แยกย้ายกันไปตั้งค่ายอยู่ตามเมืองคอนถูกล้อมจนอดอยาก
 หนักกลับไปได้ก็มี ที่ต้องยอมออกมาบนบอบต่อไทยก็หลายแห่ง พอเปิดยื่น
 รัชกาลทางเมืองญวน ด้วยพระเจ้ามนมวงต้นพระชนม์ พระเจ้าเทยวตรี
 ได้รับรัชทายาท เห็นว่าการที่จะแปลงเมืองเขมรให้เป็นหัวเมืองญวน
 ไม่สำเร็จ ก็เปิดยื่นกลับไปใช้อุบายอย่างเก่า ให้ตั้งพระองค์อิมมหา
 อุปโยราชคืนมาครองเมืองเขมรอยู่ในบ้องกันของญวน เช่นเดียวกับ
 พระองค์ดวงครองเมืองเขมรอยู่ในบ้องกันของไทย แต่พระองค์อิมมาอยู่
 ที่เมืองพนมเปญได้หน่อยหนึ่งก็ระเหินเกิดอหิวาตกระโรคชนที่เมืองพนมเปญ
 ญวนจึงกวาดต้อนผู้คนทั้งเมืองพนมเปญลงไป ตั้งอยู่ที่เมือง โฉดกใกล้ชาย

ทะเล ไทยได้เมืองพนมเปญก็ได้บรรดาหัวเมืองริมทางน้ำทางฝ่ายข้าง
เหนือทั้งสิ้น

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริว่าการสงคราม
ได้เปรียบญวน ถ้าได้เมืองใจตกอีกเมืองหนึ่ง แล้วถมคดองซุกซึ่งเป็น
ทางคมนาคมเสีย ก็จะกันญวนให้ขาดจากเตนเขมรได้ จึงโปรดฯ ให้
เตรียมกองทัพใหญ่อีกครั้งหนึ่ง ให้เจ้าพระยาบดินทรเดชาเป็นแม่ทัพยก
เจ้าพระยามรราช (บุญภาค) เป็นนายทัพหน้า และให้เจ้าฟ้ากรมขุน
อิศเรศรังสรรค์ (คือพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศรฯ) เป็นแม่ทัพ
เรือ จมื่นไวยวรนาถ (คือสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์) เป็น
นายทัพหน้า ยกตั้งไประดมตีเมืองใจตกเมื่อปลายปี พ.ศ. ๒๓๖๔
แต่การไม่สำเร็จได้ตั้งพระราชประสงค์ ด้วยทัพเรือไปเยือนเขมรด้วยอีก
เหมือนหนหลัง ก็ต้องถอยกลับมาทางทัพบกและทัพเรือ แต่ถนนเมืองเขมร
ก็แยกกันเป็น ๒ ภาค ภาคใต้เป็นของพระองค์อิม ภาคเหนือเป็นของ
พระองค์ดวง ไม่สามารถปราบปรามกันได้

ถึงปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๘๘ ญวนให้ยกกองทัพใหญ่เข้ามาเมืองเขมร
อีกครั้งหนึ่ง มาตั้งทัพหลวงที่เมืองพนมเปญหมายจะรบพุ่งเอาชนะไทย
ให้จงได้ กองทัพญวนขนมาคเมืองอุดง เจ้าพระยาบดินทรเดชาแต่ง
กองทัพข้างศึกออกต่อสู้ ตีกองทัพญวนแตกยับเยินไป แต่ญวนก็ขยาย
หากถ้ามืดเมืองอุดงอีกไม่ ค่อนนามันเหตุสำคัญเกิดชนท่งฝ่ายญวน
ด้วยพระเจ้าเวียดคินามเทียวครักถันพระชนม์ พระเจ้าคอดกไทรบรมชทายาท

เปลี่ยนรัชกาลใหม่ พระองค์อัครมหาอุปโยธา ซึ่งญวนยกย่องเป็นเจ้าของเมืองเขมรก็สิ้นชีพิตักษัย รัฐบาลทางเมืองญวนเห็นการทางเมืองเขมรไม่สัมประสงค์จึงให้แม่ทัพญวนมีหนังสือมาชวนเจ้าพระยาบดินทรเดชาอย่าทัพและให้ทูตมาเจรจาความแก่พระองค์ดวง ว่าถ้าพระองค์ดวงยอมอ่อนน้อมถวายบรรณาการต่อญวนเหมือนอย่างเจ้ากรุงกัมพูชาแค้โบราณ ก็ส่งพวกราชวงศ์เขมรคืนให้ แล้วจะเลิกทัพกลับไปจากเมืองเขมร พระองค์ดวงนำความเลื่องเจ้าพระยาบดินทรเดชา ฯ เห็นความขอลี้ภัยอยู่ทนถาวรตามครอบครัวของพระองค์ดวง อยู่ในพวกเขมรที่ญวนจับเอาไปไว้และรับว่าจะส่งคืนมาให้ นั้น จะไม่ให้ยอมเป็นไมตรีเกรงพระองค์ดวงจะน้อยใจจึงอนุญาตให้พระองค์ดวงมีหนังสือไปถึงเจ้าเมืองไซ่ง่อน ว่าถ้าญวนยอมให้ปกครองบ้านเมืองเหมือนอย่างสมเด็จพระนารายณ์ราชาธิบดี (ในรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์) ก็ยอมถวายบรรณาการต่อเมืองญวนอย่างเดียวกัน เมื่อญวนได้รับหนังสือนั้นก็ส่งนักรบตามครอบครัวของพระองค์ดวงคนมา แต่เจ้านายราชวงศ์เขมรนั้น ว่าต่อพระองค์ดวงแต่งทูตไปจุมกองค์เจ้าเวียดนามแดงจึงจะส่งคนมาให้ แล้วญวนให้มาเตือนเจ้าพระยาบดินทรเดชาให้ช่วยจัดการให้ตลอดไป ญวนกับไทยจะได้กลับเป็นไมตรีกันอย่างเดิม เจ้าพระยาบดินทรเดชาเห็นว่าถ้าญวนถอยกองทัพกลับไปจากเมืองเขมรดังว่า ก็คือยอมคืนเมืองเขมรทั้งหมดให้แก่ไทยนั่นเอง ขอที่จะให้เจ้าเขมรส่งบรรณาการ ๓ ปี ครั้งหนึ่ง ก็เหมือนอย่างเมื่อครั้งรัชกาลที่ ๑ ควรรับได้ จึงมีใบบอกเข้ามายังกรุงเทพฯ ฯ พระบาท

สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงเชื่อญวน โปรดฯ ให้มัคราเสัญกระแต่
รับสั่งตอบเจ้าพระยามหินทรเทศาตั้งพิมพ์ไว้คชไปนี้ .

กระเสร์รับสั่งตอบเจ้าพระยามหินทรเทศา

คัดจากหนังสือพระราชพงศาวดารเจ้าพระยาทิพากรวงศ์แต่ง

(ซึ่งเจ้าพระยามหินทรเทศามีไปบอกมาให้กราบทูลพระกรุณาว่า)

ญวนยกขนมาครรงนามาตงอยู่เมืองพนมเปญเป็นอนมาก ใช้คนมากอก
พระองค์ดวงให้แต่งทูตไปดำรภาพ ขอมชนกับญวน แล้วจะส่งเจ้าผู้หญิง
ญาติพี่น้องมาอยู่ให้พร้อมมูลกัน การครรงนเบ็ถการใหญ่เหลือนี่ญวน
เจ้าพระยามหินทรเทศา ขอกระแ่งพระราชดำริจะให้ ผู้รับาริชจะ ให้ปราน์
ประนอมกันเสียให้แล้ว จึง โปรดเกล้า โปรดกระหม่อมว่าถ้าจะให้ คิดไป
ตามการแล้ว วิสัยญวนไม่มีความสุจริต ยกตนข่มท่านคิดแต่จะเอาวัด
เอาเปรียบเดี่ยมเดี่ยมเอาทุกครรงทุกที่ ตั้งแต่แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ
พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ขอเอาเมืองบันทายมาศ ครนแผ่นดินพระบาท
สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยยกกันเอาเมืองเขมรไปเป็นสิทธิ์ของตัว มาถึง
แผ่นดินปัจจุบันนกกนเอาเขตคแดนเมืองเวียงจันท ไป เห็นขที่จะอดทน
ซึ่งญวนมาชวงนพุดเป็นทางไมครันเนเพราะเหตุอันใด ญวนสู้รบสมือทแกตัว
ทหารฝ่ายเราไม่ได้ หรือญวนจึงพุดเบ็ถทางไมครี คิดให้เห็นความก่อกน
ที่ญวนให้ นักมารดาบุตรภรรยาพระองค์คังมานัน ญวนคิดแต่ว่าจะยึดเอา

นักมารดาบุตรภรรยาพระองค์ดวงใจ หาคองการไม่ คองเสี่ยเจ้าเกิดชื่อแปะ
 เปด้า ๆ ส่งมาให้เสียดักว่า ญวนให้มาก็จะให้ผูกพันพระองค์ดวงเอาไปเป็น
 ของญวน ทั้งจะได้บุญได้คุณเป็นทางพูดต่อไป เขมรจะได้เห็นความดี
 ว่าญวนไม่มีพยาบาท เป็นความดีดีใหม่จะต่างจากมกิดเก่า ด้วยเจ้านาม
 ทำกับเขมรยับเขมรจึงได้แตกร้างจากญวน ซึ่งญวนจะให้พระองค์ดวง
 แต่งพระยาพระเขมรคุมตั้งของไปถวายเจ้าเวียดนาม แดวให้หนังสือไปขอ
 เจ้าหลานผู้หญิงซึ่งตกอยู่แก่ญวนนั้น ทรงพระราชดำริไม่เห็นว่าจะให้
 เจ้าผู้หญิงมา ญวนจะเอาไปแย่งแผ่นดินเมืองเขมรเล่นมกิดหรือ ถ้าให้มา
 ก็เหมือนให้เมืองเขมรเสียเหมือนกัน ด้วยญวนได้ผลประโยชน์ในเมือง
 เขมรเป็นอันมาก โดยความรักเมืองเขมรตั้งทนต์ลงรอนระเบียงอาหาร
 วัตถุขนนารักษาติดตามจะเอาเมืองเขมรคืน ไฟรพดลตมตายเสียเป็นอันมาก
 ญวนก็มีทิวภูมิมานะเสียตายทนต์รอน จะให้เจ้าผู้หญิงมาง่าย ๆ ที่ไหน ซึ่ง
 พระองค์ดวงพูดไปกับญวนว่าจะมีหนังสือเข้ามาขอญวนเขกยังท่านเสนาบดี
 ก่อน ถ้าโปรด ๆ ก็จะได้ ถ้าไม่ให้ ใน ๓ เดือนจึงจะรันน ถึงกำหนดแล้ว
 ญวนก็คงจะมาฟังความ ถ้าจะได้พูดจากกับญวนต่อไปอีกก็ให้พระองค์ดวงพูด
 ว่า พระองค์ดวงมีหนังสือเขาไปยังท่านเสนาบดีแล้ว ท่านเสนาบดีมีหนังสือ
 ออกมาถึงพระองค์ดวงว่า ถ้าญวนส่งเจ้าผู้หญิงมาให้ชุกกับพระองค์ดวง
 พร้อมญาติวงศ์กันแล้ว พระองค์ดวงได้จัดกรบ้านเมืองเขมรให้ไฟรบ่าน
 พดเมืองได้อยู่เย็นเป็นสุขเหมือนเมื่อ (สมเด็จพระนารายณ์ราชา) พระองค์
 เองเป็นเจ้ากมพูชาในครั้งนั้น อย่างว่าแต่ญวนเขก ๔๕ คนเคย ถึงญวนซึ่ง
 ได้ส่งเข้าไปไว้ ณ กรุงเทพพระมหานครมากน้อยเท่าใด ก็จะไม่ให้ท่งสน.

อธิบายมูลเหตุตอนที่ ๓

แต่ในที่สุดทรงพระราชดำริว่าเจ้าพระยาบดินทร เดชาอยู่ในที่ซึ่งที่ อาจ
 ทราบเหตุการณ์และความจริงเท็จได้ ดีกว่าที่ ในกรุงเทพฯ ๑ โปรดพระราชทาน
 อนุญาตให้ เจ้าพระยาบดินทรเดชา บัญชาการตามเห็นสมควร เจ้าพระยา
 บดินทรเดชา ก็ตอบหนังสือไปถึงแม่ทัพญวนว่ารับจะบอกส่งนับส่งนุเข้ามายัง
 กรุงเทพฯ ๑ เพื่อให้กลับทางไมตรีกับญวน แล้วให้พระองค์ดวงแดงทูล
 ไปจ้มนกของถวายบรรณาการพระเจ้ากรุงเวียตนามยังเมืองเวียตนาม ก็น
 ราชวงศ์เขมรมาให้ตั้งว่า แล้วเด็กที่พลัดไปในปีมะแม พ.ศ. ๒๓๙๐ ไทย
 ก็ได้ครอบครองเมืองเขมรตลอดมาเหมือนอย่างเมื่อครั้งรัชกาลที่ ๓ พระบาท
 สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรด ๑ ให้อภิเษกพระองค์ดวง (ซึ่งเป็น
 พระราชบิดาของสมเด็จพระนโรดม แต่สมเด็จพระศรีสว่างดี อันได้ม
 รัชทายาทต่อมา) เป็นสมเด็จพระท้าวท้าว ๑ พระเจ้ากรุงกัมพูชา และ
 โปรด ๑ ให้หากองทัพกลับ ตั้งตำแหน่งทัพพม่าไว้ดังนี้

ตราให้หากองทัพเจ้าพระยาบดินทรเดชา กลับจากกรุงกัมพูชา

๑ หนังสือ เจ้าพญาจักรี มาแจ้งเจ้าพระยาบดินทรเดชาที่สมุหนายก
 ด้วยบอกเข้าไ้ว่า พญาราชเดส, พญาบวรนายก, พญาธนาธิบดี,
 ซึ่งแต่งให้ไปเมืองเวียตนาม ซึ่งบอกเข้ามาแต่ก่อนนั้น ณวัน ๓ ๖ ค่ำ
 ปีมะแมเพศก ญวนนำพญาราชเดส, พญาบวรนายก, พญาธนาธิบดี,
 มาส่งณอุดงมีไชย ครั้นณวัน ๓ ๖ ค่ำ ของจันคำมาง, ของพ่อคำมาง,
 นายไพร่ ๙๖๖ คน กับพาพระตะหะไธ, พญาพระเขมรรัตนมาณท่ากพง
 หลวง ญวนนายไพร่กับพาพระตะหะ, พญาพระเขมรแห่งหนังสือเจ้าเวียตนาม

กับตราทองเหลืองดีหลายมากให้ต่อทองคำ ๓ งาข้างเด็กดดีหลายมดวง ๑ ๑๑
 หมายรายสิ่งของกับของมาให้พระองค์ดวง, องจันคำมาง, องพ่อคำมาง,
 บอกกับพระองค์ดวงว่า ให้พระองค์ดวงแต่งพญาพระเชมรลงไปรับเจ้าผู้
 หึงมาเถิด ครั้นณวัน ๒๗ ค่ำ พระองค์ดวงแต่งให้สมเด็จพระเจ้าพญา พญา
 กดาโหม พญาเชษฐา พญาพระเชมรลงไปรับเจ้าผู้หึงณเมืองพนมเปญ
 ณวัน ๒๗ ค่ำ องญวนแม่ทัพให้องถันบิถ, องจิว, องญ, องจันแก้ว,
 นำเจ้าผู้หึงกับญาติวงศ์พญาพระเชมรชนมาส่งณท่ากพงหลวง แล้ว
 องญวน ๔ นายชนมาหาเจ้าพญาบดินทรเดชา, พระองค์ดวง, ณอุดงมีไชย
 ว่าองญวนแม่ทัพให้นำเจ้าผู้หึงพญาพระเชมรชนมาส่งให้พระองค์ดวงพร้อม
 มุดกันแล้ว องญวนแม่ทัพจะเลิกกองทัพลยกลับไปเมืองเวณวัน ๓๓ ค่ำ
 เจ้าพญาบดินทรเดชาเห็นว่าองญวนให้นำเจ้าหลานญาติวงศ์ พญาพระ
 เชมรลงให้พระองค์ดวงพร้อมมุดกัน ตามที่ได้พูดจาไว้แต่เดิม แล้ว
 องญวนว่าจะเลิกทัพกลับไปบ้านเมือง และกองทัพหัวเมืองซึ่งเกณฑ์ลงมา
 เข้ากระบวนทัพ ได้ให้ไปตั้งรักษาค่ายด้านทางหลายตำบลดัดสนดะเบียง
 อาหารจึงให้เลิกคนเมืองร้อยเอ็จ, เมืองสุวรรณภูมิ, เมืองสุขันธ์, เมือง
 คีร์สะเกษ, เมืองเชมราชู, เมืองนครราชสีมา, เมืองปราจีน, ๗ เมือง เป็น
 คน ๗๒๓๗ คน ให้กลับไปบ้านไปเมืองทันทีไรนา คนในกองทัพยังอยู่ที่
 อุดงมีไชย, เมืองโพธิ์สัตว์, ๖๔๖๒ คน เจ้าพญาบดินทรเดชา ให้แปล
 หนังสืออญวนออกเป็นไทย ต้นหนังสือเจ้าเวียดนามอักษรญวน ซึ่ง
 เขียนได้แพร่ถ้วนเข้าสำนักได้หีบมานั้น เป็นตราตงพระองค์ดวงมอบให้

พระองค์ดวงไว้ ได้ตั้งแต่คำแปลกับต้นหนังสือของเดโบ จดหมายราย
 ฝั่งของกับคำให้การพญาราชเดช, พญาชนนาธิบดี, ให้หลวงลิขิตปรีชา
 เจ้ากรมอดักษณพาวพญาราชเดช, พญาชนนาธิบดี, เข้ามาแจ้ง
 ราชการณกรุงเทพ ฯ ได้นำหนังสือบอกและดำเนินแปลหนังสือญวน คำให้
 การพญาราชเดช, พญาชนนาธิบดี, ซึ่งกราบบังคมทูลพระกรุณาทรง
 ทราบไต่ถามระออง ฯ แล้ว

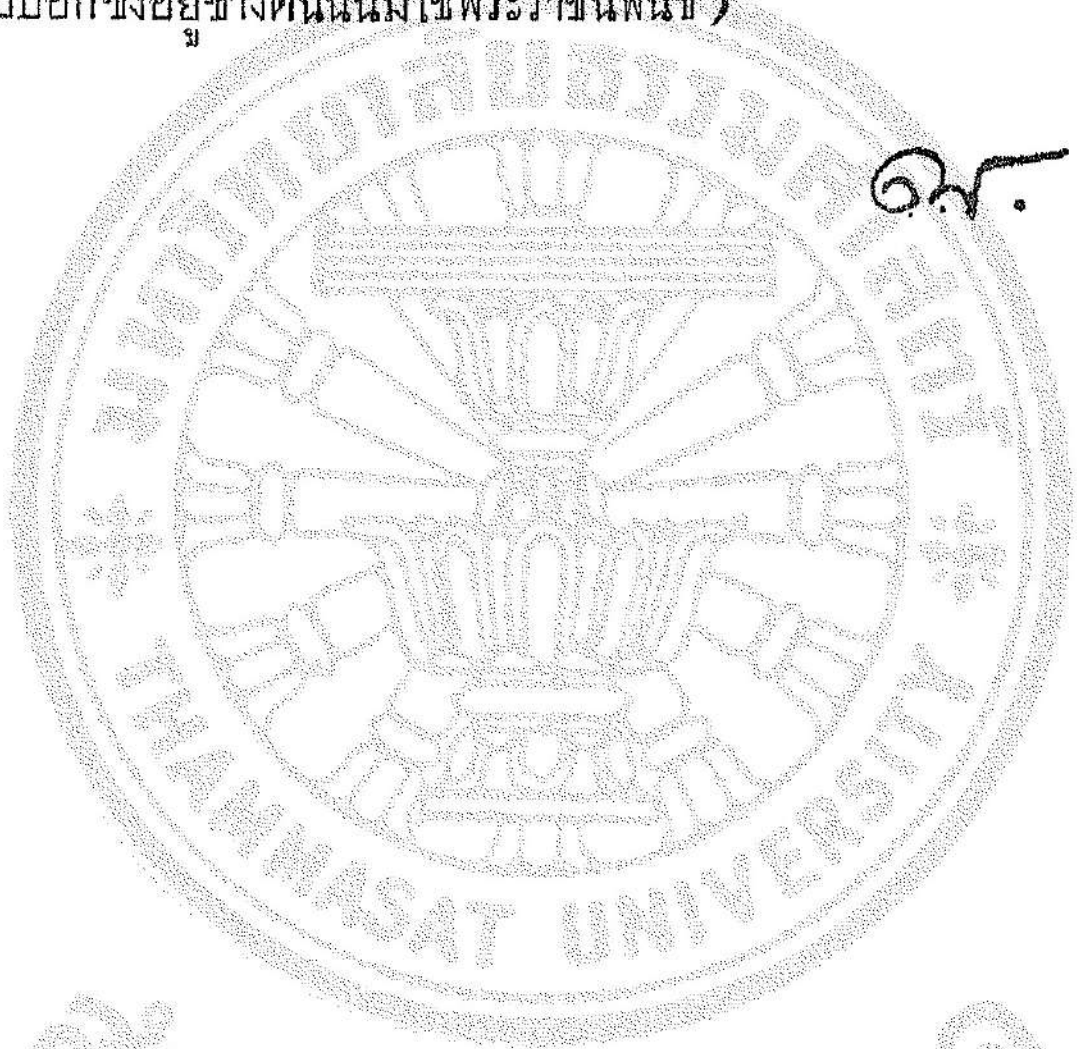
ทรงพระกรุณาตรัสเห็นอเกล้า ฯ ว่า ตั้งแต่แผ่นดินไทยครีมา ๗ ปี
 ได้ทรงฟังแต่หนังสือขุนนางญวนแม่ทัพซึ่งมีไปมาถึงเจ้าพญาบดินทรเดชา ก็
 เห็นเป็นปากร้ายตามทำนองแต่ก่อน ฟังจะได้ทรงทราบจำนวนเจ้าไทยครี
 ฐ ทำนองครอง เห็นเป็นปากกล้าใจอ่อนผิดกับทำนองเจ้ามินมาง, เจ้า
 ญาตอง, ทรงพระราชดำริราชการเมืองเขมรเข้าพระทัยว่า ทำนองญวน
 ก็เหมือนกันกับทำนองแต่ก่อน ที่ไหนจะให้กลับมาให้สัมคิดสมหมาย
 ง่าย ๆ พระราชดำริผิดไปแล้ว เจ้าพญาบดินทรเดชา ฯ คิดราชการถูก
 อกกล้าให้พากเพียรจนสำเร็จได้ตามความปรารถนา ด้วยเดชพระบารมี
 พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทจะได้ทูลบำรุงพระพุทธศาสนา ให้ตั้งอยู่
 ในเมืองเขมรผู้ดีการ ควรที่จะย่นครบขวัญเอา ได้มาถึงเมืองพรอมเมือง
 แดวกกระหมวดไว้ ให้หมั้น แต่ญวนเอาเมืองเขมรของเราไปตั้งแต่ปีออก
 จัตุวาศกนับได้ ถึง ๓๖ ปีแล้ว ฟังได้ คนมาเป็นของเราเมื่อฉนวน ๕ ๗ คำ
 บีมะแมนพศก และเจ้าพญาบดินทรเดชา ฯ ออกไปดำบากกรากกว่าคิด
 ราชการ จะเอาเมืองเขมรคืนตั้งแต่บีมะตั้งเบญจศกช้านานถึง ๑๕ ปี อุปมา
 เหมือนหนึ่งว่ายืนอยู่กลางพระมหาสมุทรไม่เห็นเกาะเห็นฝั่ง ฟังจะได้

ขอนไม่นอยดอยมาได้เกาะเป็นทียคทหน่วงว้ายเข้าห่าฝั่ง เจ้าพญาบดินทร
 เตชา ฯ ไต่ ทแตกเว้งรบบว้ายเข้าให้เถ่งฝั่ง คิดต่อไปเดี่ยวให้ตัดอด ผนังโต
 เมืองเขมรจะเรียบร้อยมีความสุขยัดยาวไปนาน ๆ อย่าให้กั๊กดับกลายไปใน
 เร็ว ๆ นี้ เหมือนคำบุราณว่ากันหม้อไม้ทนตำค้อนไฟไม้ทนดับจะต้องดำบาก
 ยากใจ ให้ไพร่พดไต่ความยากแค้นเดือนร้อนต่อไปอีกไม่ควรเลย ให้
 เจ้าพญาบดินทรเตชา ฯ ตริตรองให้จงหนัก แดะซึ่งเจ้าเทยอตรวงคังแตง
 พระองค์ดวงให้มาเป็นเจ้าเมืองเขมร ให้เมืองเขมรเป็นเมืองพงบุญเมือง
 ญวนให้เขาของพระองค์ดวงมาทำความดีหนักหนา จะเอาชื่อเดี่ยวให้ปรากฏ
 นนททรงเข้าพระทัยแดง พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวกับเจ้าเวียดนาม
 ก็จะต้องประมุขอากรกันไป เดยวันเจ้าผู้หญิงเจ้าผู้ชายญาติวงศ์มาพร้อม
 มุดกันอยู่ท่อดงมีไชย ฝ่ายเราจะจัดแจงอย่างไรบ้างก็จัดแจงเอาตามใจเถิด
 เจ้าพญาบดินทร ฯ จะท่นำรุงพระองค์ดวงประการใดจึงจะดี จะต้องการ
 สิ่งของเครื่องอุปโภคบริโภครประการใด จะต้องการชำระหรือเร็วก็ให้บอก
 เข้าไปจะโปรดเกล้า ฯ ให้จัดแจงออกมาให้ทันการ ให้เจ้าพญาบดินทร
 เตชา ฯ เว้งตถแต่งการบ้านเมืองเดี่ยวใหม่ให้เสร็จ จะได้เดกถอนกองทัพ
 พากันกลับเข้าไปหาบุตรภรรยาทำบุญให้ทานให้สบาย แดะความชอบ
 นายทัพนายกองซึ่งได้ออกไปดำบากกรากกรำอยู่ช้านาน กลับเข้าไปก็จะ
 โปรดเกล้า ฯ พุนบำเหน็จตงแตงให้ มยศธาคักติดตามผู้ มีความชอบมาก
 แดะน้อย หนึ่งสี่มาถวัน ๔ ๆ ๘ คำจุดศักราช ๑๒๐๘ ปีมะแมเนกษัตริย์ศก

(ดำรงทรานในตำแหน่งที่ได้มาจากกระทรวงมหาดไทยจดไว้ว่า โปรด ฯ

ให้เจ้าพระยาพระคลัง (คือสมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์) เรียง

แต่ทรงแก้ไข แต่พึงสังเกตเห็นได้ว่าพระราชดำริบอกรับข้อความให้
 เรียง เมื่อเรียงชนกถวายตรงไหนก็อย่าไขว้มาตรงดั่งพระราชดำริตั้งทรงแก้ไข
 ดำรงตามแบบฉบับจนนับว่าเป็นพระราชนิพนธ์ได้ แต่ตอนเก็บเนื่อความ
 ตามใบบอกซึ่งอยู่ข้างต้นนมไซ้พระราชนิพนธ์)

อ.พ.

สำนักหอสมุด